

MARIOLA WALCZAK-MIKOŁAJCZAKOWA

 HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-8871-9738

MAWAL@AMU.EDU.PL

 Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
 Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej
 Instytut Filologii Słowiańskiej

Bułgarskie przepowiednie meteorologiczne związane z dniem św. Tryfona

Bulgarian meteorological predictions associated with the day of St. Tryphon

W opublikowanym niedawno artykule *Kalendarz agrarny w zwierciadle bułgarskiej frazeologii i paremii (na tle słowiańskim)*¹ zwracałam uwagę na fakt, że w języku bułgarskim brakuje przysłów i porzekadeł związanych z przewidywaniem pogody. Nie odnalazłam ich ani w obszernych zbiorach przysłów², ani w wydawanych od końca XIX w. kolejnych tomach pisma naukowego „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”³. W dziełach znanych etnografów Dymitra Marinova, Christa Vakarelskiego, Michaiła Arnaudova i późniejszych autorów odszukałam zaledwie kilka powiedzeń niemających charakteru przysłów⁴. Wyekscerpowany z nich materiał paremiologiczny był skąpy i ukryty w tekście narracji. Niekiedy zapiski etnografów były tak ogólne, że nie sposób dociec na czym konkretnie

- 1 M. Walczak-Mikołajczakowa, *Kalendarz agrarny w zwierciadle bułgarskiej frazeologii i paremii (na tle słowiańskim)*, [w:] *Bułgarystyka – tradycje i przyszłość*, red. A. Kovacheva, P. Borowiak, Poznań 2020, s. 61–68.
- 2 S. Stojkova, *B”lgarski poslovici i pogovorki*, Sofia 2008 [С. Стойкова, *Български пословици и поговорки*, София 2008]; M. Grigorov, K. Kasarov, *5000 B”lgarski poslovici i pogovorki*, Sofia 1967 [М. Григоров, К. Кацаров, *5000 Български пословици и поговорки*, София 1967].
- 3 „Sbornik za narodni umotvoreniâ, nauka i knižnina”, Sofia 1889–1954 [„Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”, София 1889–1954].
- 4 D. Marinov, *Izbrani prouzvedeniâ v 5 toma*, t. I, ç. 1: *Narodna vâra*, t. I, ç. 2: *Religiozni narodni obiçai, s”st.* i red. M. Vasileva, Sofia 2003 [Д. Маринов, *Избрани произведения в 5 тома*, т. I, ч. 1: *Народна въра*, т. I, ч. 2: *Религиозни народни обичаи, съст.* и ред. М. Василева, София 2003]; M. Arnaudov, *Oçerci po b”lgarskiâ folklor*, t. 1–2, Sofia 1996 [М. Арнаудов, *Очерци по българския фолклор*, т. 1–2, София 1996]; H. Vakarelski, *Etnografîa na B”lgariâ*, Sofia 1964 [Х. Вакарелски, *Етнография на България*, София 1964].

miałyby polegać pogodowe wróżby, o których mowa w notatkach. Niewiele bowiem mówi stwierdzenie, że „Na św. Symeona (1 sierpnia) wróży się jaka będzie pogoda przez cały rok” („На Симеоновден се гадае какво ще е времето през цялата година”)⁵, albo że „Jaka jest pogoda przez kolejnych dwanaście dni po dniu św. Spirydona (12 grudnia), taka będzie przez kolejne miesiące roku” („Какво е времето през дванадесетте дни след св. Спиридон такава ще е то през съответните месеци през следваща година”)⁶.

Można zaryzykować stwierdzenie, że jedynym znanym bułgarskim przysłowiem kalendarzowym jest to, które mówi o zmianie pór roku (czy raczej sezonów agrarnych: zimowego i letniego), stwierdzające, że św. Dymitr przynosi zimą, a św. Jerzy lato („Свети Димитър носи зимата, а свети Георги лятото”). Jest to przysłowie znane do dziś i wciąż chętnie powtarzane⁷.

Tymczasem przysłowia kalendarzowe (typu „Jak Barbara po lodzie, to Boże Narodzenie po wodzie”; „Jak deszcz w świętego Marka, będzie ziemniaków tylko miarka, a gdy w Marka pogoda, na ziemniaki uroda”) są dość dobrze znane wszystkim użytkownikom języka polskiego. Być może dzisiaj szereg ich znawców nie są wielkie i ograniczają się do rolników czy ogrodników, ale nie sądzę, by znaleźli się tacy, którzy nie mieli z nimi w ogóle styczności – wciąż przecież są one popularyzowane w różnych audycjach radiowych i telewizyjnych. Jako świadectwa historycznego rozwoju języka zebrano je też w obszernych tomach⁸.

Dociekając przyczyn takiego stanu rzeczy, tzn. istotnych różnic w zakresie paremii kalendarzowych pomiędzy dwoma językami słowiańskimi, doszłam do wniosku, że ich bardzo niewielka liczba w bułgarszczyźnie ma swoje przyczyny pozajęzykowe. Należy bowiem zgodzić się z opinią Jana Bystronia, który zauważał, że wiele z polskich paremii przeniknęło do środowiska chłopskiego na drodze książkowej. Książkami tymi były drukowane kalendarze, almanachy, które – obok książeczki do nabożeństwa – były przez lata jedynym drukiem znanym w szerokich warstwach

5 M. Prodanova, *Bułgarski prazdnici i tradicii*, Sofia 2006, s. 116 [M. Проданова, *Български празници и традиции*, София 2006].

6 Tamże, s. 155.

7 Jego popularność może wynikać również z tego, że były to daty wyznaczające rytm życia pasterzy: wychodzenie ze stadami w dniu św. Jerzego i powrót do wsi na św. Dymitra. Oprócz tego, te same daty określały aktywność hajduków, którzy w dzień św. Jerzego wyruszali do lasu, by powrócić do swych siedzib w dzień św. Dymitra. Zob. GSG, LMG, *Hajduk*, [w:] *Leksykon tradycji bułgarskiej*, red. G. Szwat-Gylybowa, Warszawa 2011, s. 114–119.

8 Np. J.S. Bystron, *Przysłowia polskie*, Kraków 1933; H. Ignatowicz i in., *Święty Izydor wolkami orze... Święci patroni w życiu wsi polskiej*, Szreniawa 2016.

społeczeństwa wiejskiego, a który swoją popularność zawdzięczał w dużej mierze przepowiedniom meteorologicznym. Przepowiednie te chętnie czytano i wierzono im, mimo iż doświadczenie uczyło ostrożności⁹. Brak takiej literatury na gruncie bułgarskim jest być może główną przyczyną dysproporcji w omawianym tu materiale językowym. Bułgarski język literacki uformował się dopiero w drugiej połowie XIX wieku, w tym samym czasie zaczęły powstawać pierwsze drukarnie, zatem pod chłopskie strzechy nie trafiała wcześniej literatura tworzona na potrzeby wsi. Pierwszy kalendarz (tzw. ludowy) został wydany dopiero w roku 1840¹⁰. Nagromadzone przez wieki doświadczenie i „mądrość ludowa” przekazywane były ustnie. Taki przekaz ograniczony był zasięgiem konkretnego dialektu, nie istniały wspólne ludowe teksty ogólnobułgarskie. Poza tym drogą ustną przekazywana była chętniej konkretna wiedza rolnicza i ogrodnicza niż mało konkretne paremie.

Tymczasem współczesny użytkownik polszczyzny odbiera wszystkie dawne paremie kalendarzowe jako „mądrość ludową”, nie zdając sobie sprawy z ich dwójakiego pochodzenia i z tego, że często były one wśród ludu niejako zaszczipiane z zewnątrz. Przeniknęły zaś do chłopskiej świadomości poprzez tych, którzy im je czytali z almanachów tworzonych być może w mieście, wydawanych drukiem i kolportowanych na wsi.

Wszystko, co zostało dotąd powiedziane, nie oznacza jednak, że bułgarscy chłopi nie interesowali się pogodą i zjawiskami meteorologicznymi. Etnografowie odnotowali na przykład ciekawe zjawisko nadawania przydomków związanych z pogodą poszczególnym świętym, których wspomnienie w Cerkwi przypada w określonym dniu. W ten sposób św. German, którego dzień przypada na 12 czerwca, a więc w okresie intensywnych i groźnych letnich burz, zyskał przydomek „градушкар” (tzn. przynoszący gradobicie), z burzami związane jest też imię św. Eliasza i dzień 20 lipca („Илия гръмоделец”, гръмомолник, гръмовник). Na wybrzeżu Morza Czarnego dzień ten budzi wciąż dodatkowe obawy – wierzy się, że na św. Eliasza morze jest wyjątkowo groźne dla ludzi, a możliwość utonięcia większa niż kiedykolwiek. Mówi się więc, że „morze się obraca” („морето се обръща”), a św. Eliaz bierze ofiary („Свети Илия взема жертвите”). Święty Atanazy, którego dzień przypada na 5 lipca, wyznacza początek żniw, nosi więc przydomek „żniwiarz” („Атанас жътвар”), z kolei dzień św. Mariny (17 lipca) uważany jest za jeden z najgorętszych dni w roku,

9 J. Bystroń, dz. cyt., s. 153.

10 L. Mihova, *B'lgarskite kalendari*, Plovdiv 1995 [Л. Михова, *Българските календари*, Пловдив 1995].

stąd św. Marina nazywana jest „ogniową” („огнена Марина”). Święty Prokopiusz, będący patronem pszczelarzy, nosi przydomek „pszczelarz” („Прокопи пчелар”) i na jego cześć 8 lipca zanosi się w darze do cerkwi pierwszy miód z danego roku. „Wodnym” nazywa się św. Pantelejmona („воден Пантелей”) i w dniu jego wspomnienia (27 lipca) zanosi się modły o ochronę przed powodzią. Przydomkiem opatrzoneo nawet jedno z cerkiewnych świąt – tzw. Кръстовден, czyli przypadające na 14 września święto Podwyższenia Krzyża Świętego, nazywane jest „winogradnikiem zbierającym plony” („Кръстовден гроздоберник”), gdyż wyznacza początek zbioru winogron.

Z winogrodnictwem i winiarstwem, ważną na Bałkanach gałęzią przemysłu, związany jest jednak inny święty – Tryfon – którego kult na całym półwyspie jest wciąż żywy i stanowi istotny element tradycji w wielu krajach. Święty Tryfon z Arapei, kapadocki męczennik z III w., otoczony jest przez kilka narodów słowiańskich wciąż żywym kultem. Dotyczy to przede wszystkim wyznawców prawosławia (Bułgarów, Macedończyków i Serbów), dla których jest on opiekunem winnic i ogrodów oraz patronem winiarzy i karczmarzy, ale pamięć o św. Tryfonie jest żywa także wśród katolików zamieszkujących wybrzeże Adriatyku.

Świętemu Tryfonowi dedykowane jest święto mające ludowo-obrzędowy wymiar, związane z corocznym przycinaniem winnych pędów (1/14 lutego¹¹). Integralną jego część stanowi nabożeństwo, w trakcie którego duchowni wraz z wiernymi opuszczają na chwilę cerkiew, by dokonać rytualnego podcinania pędów specjalnie w tym celu hodowanego na cerkiewnych dziedzińcach winnego krzewu. Zasadnicza część obchodów tego święta ma jednak charakter prywatny i odbywa się w gronie rodzinnym, w winnicach i domach¹². Dzień świętego Tryfona okazuje się też ważnym z punktu widzenia ludowej meteorologii.

W słowiańskich żywotach św. Tryfona nie ma wzmianek o jakimkolwiek związku tego męczennika z winoroślami¹³. Tradycja ludowa przypisała mu

11 1 lutego to data według starego stylu, czyli kalendarza juliańskiego. W kalendarzu gregoriańskim przypada ona obecnie na 14 dzień lutego. Bułgarska Cerkiew przyjęła oficjalnie kalendarz gregoriański, toteż wspomnienie męczennika Tryfona w cerkwiach ma miejsce 1 lutego, ale święto o charakterze ludowym, silnie powiązane z kalendarzem agrarnym, obchodzone jest według starego stylu.

12 Na ten temat szerzej w: A.W. Mikołajczak, R. Dymczyk, „Chrześcijański Dionizos” – kult św. Tryfona w Kawadarci, [w:] *Święty Tryfon w kulturze Słowian*, pod red. R. Dymczyka, Poznań 2017, s. 53–70.

13 W niektórych wariantach greckich żywotów jest powiązany z tą tematyką epizod: święty miał uchronić pola i sady mieszkańców rodzinnej Kampsady przed plagą szkodliwych

jednak takie cechy, które uczyniły z Tryfona „chrześcijańskiego Dionizosa”. Święto ku czci Tryfona zastąpiło niejako pogańskie Lenaje, obchodzone na cześć Dionizosa w czasach, gdy znaczną część Bałkanów zamieszkiwali Trakowie, wielbicieli wina i czciciele sprawującego nad nim opiekę boga. Możemy więc w tym wypadku mówić o archetypicznej dla tych ziem tradycji mającej kilka tysięcy lat, która wpisała się w chrześcijańską obrzędowość i kalendarz świąt¹⁴.

Bałkańczycy nadali postaci świętego Tryfona charakterystyczne przydomki: Трифон Зарезан (Trifon Zarezan) oraz Трифон/Трифун Пияница (Trifon/Trifun Pijanica). W języku potocznym analogicznie nazywane jest święto ku jego czci. Pierwszy z przydomków, używany jest na całym obszarze Bałkanów. Przymiotnik зарезан pochodzi od czasownika зарязвам (zariazvam) – w języku macedońskim зареже (zareže), serbskim zarezati, co na język polski tłumaczy się jako „nacinąć, zaczynać ciąć, przycinać”¹⁵. Tutaj odnosi się tyleż do rytualnego podcinania winorośli, co do legendarnego samookaleczenia Tryfona¹⁶. Użycie drugiego przydomka, „Pijanica”, ograniczone jest w zasadzie do Macedonii, a jego etymologia nie wymaga chyba wyjaśnień. W obu przypadkach mamy wszakże do czynienia ze swoistą familiarnością, z przypisywaniem świętemu cech typowych dla wielu zwykłych śmiertelników uczestniczących w omawianych obrzędach. Podobnie dwoisty charakter mają uroczystości przypadające na dzień św. Tryfona – z jednej strony jest to typowe święto cerkiewne, z drugiej zaś, w jego obchody nierozzerwalnie wpisana jest ludowa

owadów, a w konsekwencji został uznany za patrona tych miejsc. Por.: M. Walczak-Mikołajczakowa, *Aneks*, [w:] *Święty Tryfon w kulturze Słowian...*, dz. cyt., s. 193.

14 *Święty Tryfon w kulturze Słowian...*, dz. cyt.; *Święty Tryfon w kulturze europejskiej*, pod red. M. Walczak-Mikołajczakowej i A.W. Mikołajczaka, Poznań 2018.

15 Por.: F. Sławski, *Podręczny słownik bułgarsko-polski z suplementem*, t. 1, Warszawa 1987, s. 264; B. Vidoeski, V. Pjanka, Z. Topolińska, *Makedońsko-polski i polsko-makedoński rečnik*, Varšava–Skopje 1990, s. 82 [B. Видоески, В. Пјанка, З. Тополинска, *Македонско-полски и полско-македонски речник*, Варшава-Скопје 1990]; <https://slovníki.lingea.pl/Serbsko-polski/zarezati>. Por.: A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. 2, Warszawa 1993, s. 476.

16 Zgodnie z powszechnie znaną na Bałkanach legendą, św. Tryfon, pracując w swojej winnicy, miał zobaczyć Matkę Bożą udającą się ze swoim Synem do świątyni. Widok ten skłonił go do naigrywania się z Maryi – matki dziecka z nieznanego ojca. Został więc za kpiny ukarany w ten sposób, że sam niechcący odciął sobie nos narzędziem do przycinania gałęzi winogron, tzw. koserem. Później nos ten w cudowny sposób za sprawą udobruchanej już Matki Bożej przyrósł mu ponownie. Niektóre ikony przedstawiają św. Tryfona z opatrunkiem na nosie. Por.: N. Nikov, *Praznicite na b'lgarite. Kakvo da ili ne se pravi*, Sofiá 2010, s. 123–129 [Н. Ников, *Празниците на българите. Какво да или не се прави*, Софија 2010].

obrzędowość, wraz z zapewniającym obfite plony rytualnym polewaniem krzewów winem (niekiedy nawet rakiją, czyli wysokoprocentowym destylatem winnym), czemu towarzyszą modlitwy o urodzaj. W niektórych miejscowościach organizowane są też korowody zakończone wspólnym pićm wina, których przebieg znamy z opisu antycznych Lenajów¹⁷.

Dzień św. Tryfona, a także następujące po nim święta Spotkania Pańskiego (Сретение Господне, 15 lutego) i św. Symeona (Симеон Богоприемец, 16 lutego) bułgarscy chłopcy objęli wspólną nazwą Trifonci / Trifunci (Трифонци/Трифунци) i traktowali nie tylko jako pewien cykl obrzędowy, ale także jako *triduum* sprzyjające przewidywaniu pogody na cały rok. Kolejne dni tego cyklu w ludowym kalendarzu nie mają nazw cerkiewnych świąt, nazywane są po prostu „pierwszy (drugi, trzeci) Trifonec”. Wprawdzie bułgarskie ludowe prognozy pogody nie mają charakteru przysłów, nie nadaje im się łatwej do zapamiętania rymowanej formy i różnią się dość znacznie w zależności od regionu, stanowią jednak ważne świadectwo wierzeń i przekonań wynikających z doświadczeń wielu pokoleń.

W opracowaniach etnograficznych znajdujemy tylko pojedyncze wzmianki na ten temat (np. „Ако на тоя ден времето е хубаво, то ще бъде 40 дни все такава” – „jeśli tego dnia pogoda jest ładna, to taka utrzyma się przez 40 dni”¹⁸; „Хората вярвали, че ако през Трифунците вали сняг на парцали, през лятото ще роят пчелите добре” – „ludzie wierzyli, że jeśli na Trifunci śnieg pada płatami, to pszczoły będą się dobrze roić”¹⁹). W zbiorach kilku bibliotek zachował się jednak niewielki, wydany w roku 1900 przez Centralną Stację Meteorologiczną w Sofii tom *Народна метеорология. Сбирка от народни поговорки, пословици, правила и предсказания за времето* (co można tłumaczyć jako *Ludowa meteorologia. Zbiór ludowych powiedzeń, przysłów, reguł i przewidywań pogody*)²⁰, zawierający znacznie więcej materiału badawczego. Tom, sygnowany przez Spasa Vacova, ówczesnego dyrektora Centralnej Stacji Meteorologicznej, gromadzi materiał zbierany na obszarze niemal całego

17 Autorka miała możliwość uczestniczenia w tych obrzędach 14 II 2016 r. w miejscowościach Kavadarci i Negotino w Macedonii.

18 „Сборник за народни умотворениа, наука и книжнина”, t. VI, s. 90 [„Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”].

19 D. Marinov [Д. Маринов], dz. cyt., t. I (2), s. 151.

20 S. Vacov, *Narodna meteorologia. Sbirka ot narodni poggovorki, poslovici, pravila i predskazania za vremeto*, Sofia 1900 [С. Вацов, *Народна метеорология. Сбирка от народни поговорки, пословици, правила и предсказания за времето*, София 1900].

kraju (głównie Księstwa Bułgarii²¹) w jego granicach z końca wieku XIX²², jest on więc niezmiernie różnorodny i niejednorodny, ale stanowi istotne źródło informacji zarówno o ludowych wierzeniach i przekonaniach, jak i świadectwo dialektologiczne.

Informatorami S. Vacova rzadko bywali chłopci, materiału do książki dostarczali głównie wiejscy nauczyciele i duchowni, czasami gminni urzędnicy lub naczelnicy stacji pocztowych. Świadczy to o sposobie zbierania materiału językowego, który musiał być zapisywany i przesyłany do Sofii – w większości wciąż jeszcze niepiśmienni chłopci i pasterze nie mogli wykonywać takiej pracy. Pamiętali jednak przekazywane z pokolenia na pokolenie przekonania dotyczące przewidywań pogody na podstawie określonych symptomów. Nie nazywam ich jednak przysłowiami, gdyż nie mają one ustabilizowanego charakteru, nie są frazami o stałej, niezmiennej konstrukcji. Redaktor tomu zdawał sobie sprawę, że opublikowany materiał nie jest pełny, toteż we wstępie do książki wspominał, że zbieranie materiału należałoby kontynuować i zalecał, by zasięgać informacji u dobrych owczarzy, rolników, ogrodników oraz rybaków i myśliwych²³. Niestety, kolejne tomy szeroko zakrojonego dzieła nigdy się nie ukazały.

Najobszerniejszy zebrany w tomie materiał dotyczący przewidywań pogody odnosi się do wspomnianego wyżej trzydniowego cyklu świąt, określanego mianem Trifonci. O ile z innymi świętami związane są dwa lub maksymalnie trzy powiedzenia, to w przypadku dni związanych z patronem winnic jest ich kilkadziesiąt. Nie jest to oczywiście dziełem przypadku – połowa lutego jest okresem budzenia się przyrody do życia, jest tym momentem w roku, kiedy definitywnie kończy się sezon zimowy, ale trwa przednówek, zapasy są już niemal wyczerpane, toteż wiosny wypatruje się z wielką nadzieją i chętnie wróży wielkość przyszłych plonów. W kilku miejscowościach na zachodzie kraju²⁴ odnotowane zostało więc powiedzenie, że św. Tryfon „zabija w ziemię głównię” („Свети Трифун главня забива в земята”), czyli gwałtownie ją ociepla, ożywia. Na wybrzeżu Morza Czarnego (m.in. w Burgas) wierzono, że jeśli na Tryfona pogoda będzie jasna, słoneczna, to całe lato będzie takie samo („На Трифоновъ-денъ ако

21 Księstwo Bułgarii (1878–1908) powstało na mocy traktatu z San Stefano, kończącego wojnę rosyjsko-turecką, i późniejszego traktatu berlińskiego. Do 1885 r. nie obejmowało Rumelii Wschodniej ze stolicą w Płowdiwie.

22 Co oznacza, że część z nich znajduje się dziś na obszarze Macedonii Północnej i Serbii.

23 S. Vacov [С. Вацов], dz. cyt., s. VII.

24 Stąd zachodnia forma imienia Трифун zamiast przyjętej w języku literackim Трифон.

бъде времето добро и ясно, то и през цѣлото лѣто щѣло да е добро”²⁵). Wydaje się jednak, że najbardziej pożądanym w dniu św. Tryfona był deszcz, gdyż to on prognozował udane plony wielu roślin oraz obfitość miodu:

- „Ако има на Трифоновъ-день силни порои, много вино ще има прѣзь годината” (Jeśli na Tryfona są ulewy, wiele wina będzie tego roku),
- „На Трифоновъ-день ако вали, царевицата ще е добра” (Jeśli na Tryfona pada, kukurydza będzie udana),
- „Кога е облачно на Трифоновъ-день, пролѣтнитѣ биватъ изобилни” (Kiedy jest pochmurno na Tryfona, zboża jare będą udane),
- „На Трифоновъ-день ако вали дѣждъ, кошеритѣ ще са добри” (Jeśli na Tryfona pada deszcz, ule będą pełne).

Podobnych efektów spodziewano się po opadach śniegu: „На Трифоновъ-день ако вали снѣгъ и има скрѣжъ по дърветата, ще се роятъ много пчелитѣ прѣзь годината” (Jeśli w dniu Tryfona pada śnieg, a drzewa pokrywa szron, pszczoły będą się dobrze roić przez cały rok). Na zachodzie i północnym zachodzie kraju, w okolicach Sofii, Widynia i Wracy, powiadano, że każdy rodzaj opadów w pierwszych trzech dniach lutego wróży dobre plony: „Снѣгъ или дѣждъ кога вали на 1, 2 или 3 февруарий, годината бива плодородна”.

Każdy inny typ pogody wiązał się z tym, że udać się może jedynie jeden rodzaj upraw: „Ясно ако е на Трифоновъ-день, ще се роди само царевица” (Jeśli jest jasno w dniu św. Tryfona, rodzić będzie tylko kukurydza), „Ясно ако е врѣмето на Трифоновъ-день, ще се народи просото” (Kiedy jest jasno w dniu św. Tryfona, rodzić się będzie proso). Z drugiej jednak strony, w okolicach Warny mówiono, że dobra pogoda w okresie wszystkich trzech dni określanych mianem Trifonci gwarantuje dobre plony wszelkich upraw – „Ако врѣмето е ясно и на тритѣ Трифонци, годината ще е въ всичко плодородна”. Tak odmienne podejście do prognoz pogody wynika zapewne z różnic klimatycznych między obszarem nadmorskim i górzystym wnętrzem kraju. Bywa jednak, że wzajemnie zaprzeczają sobie dwie prognozy zanotowane w tym samym regionie, np. cytowanemu wyżej przekonaniu o dobrej wróźnie wynikającej z dobrej trzydniowej pogody w okresie zwanym Trifonci przeczy odnotowane również pod Warną stwierdzenie, że jeśli w dniu św. Symeona (trzeci dzień triduum

²⁵ W przytoczonych przykładach zachowuję pisownię zgodną z ortografią z końca XIX w. Rezygnacja z nieużywanych współcześnie liter i zastosowanie nowej pisowni mogłyby zniekształcić rzeczywistą dialektną wymowę poszczególnych wyrazów.

Trifonci) pogoda jest ładna, to lato będzie deszczowe, wietrzne i chłodne: „Лѣтото ще е дъждовно, вѣтровито и студено, ако врѣмето на Симеонув-денъ е ясно”. Mieszkańcy tego regionu ukuli nawet określenie „лѣтото се симеосвало”, co można przełożyć jako „lato się zsymeoniło”, czyli zepsuło z powodu pogodnego dnia św. Symeona. Być może powodem powstania tych sprzecznych prognoz były cechy lokalnego mikroklimatu, obserwowanego przez informatorów S. Vacova – stosowane w książce określenie „pod Warną” albo „w okręgu Warnieńskim” jest na tyle ogólne, że może się odnosić do dwóch miejsc o zupełnie różnym mikroklimacie.

Niekiedy prognozowanie pogody wspomagane bywało czynnościami magicznymi. S. Wacow przytacza podobne świadectwa z dwóch różnych regionów, tj. okolic Kiustendil na zachodzie i Tyrnowa w centrum kraju, co świadczy o rozległości stosowania praktyk magicznych:

Вечерта срѣшу Трифонов-денъ турятъ въ собата три разпалени въ-глени, отъ които единиятъ се назначава за житото, другиятъ за виното, третиятъ за коприната и гледатъ кой отъ тѣхъ ще се стопи и обърне на пепель; стопианитѣ се въглѣни означаватъ изобилие на производението, а угасналите – недородъ (Кюстендилско)²⁶. [Wieczorem w przeddzień św. Tryfona wrzucają do izby trzy rozpalone bryły węgla, z których jedna symbolizuje zboże, druga wino, a trzecia jedwab, i obserwują, która z brył się wypali i zamieni w popiół: wypalone bryły oznaczają dobry urodzaj, te które zgasną – brak urodzaju (region Kiustendil)].

Problem z przewidywaniem pogody na podstawie trzech pierwszych dni lutego polegał również na tym, że zasadniczo aura nie jest wtedy różna od pogody styczniowej. Miesiące styczeń i luty bywają więc w ludowej wyobraźni personifikowane i wyobrażane jako dwóch braci o imieniu Seczko (od czasownika сека – „sieć”). Bracia różnią się tylko tym, że styczeń jako dłuższy miesiąc nazywany jest Голям Сечко (czyli Duży Seczko), a krótszy luty to Малък Сечко (Mały Seczko). Etymologia tych nazw nie jest do końca wyjaśniona. Być może wzięły się one stąd, że w okresie stycznia i lutego z powodu braku prac polowych dokonywano wyrębu drzew, może też być prawdziwe ludowe objaśnienie nazw, zgodnie z którym oba miesiące „sieką” chłodem²⁷.

²⁶ S. Vacov [С. Вацов], dz. cyt., s. 9.

²⁷ O ludowych nazwach miesięcy w języku bułgarskim zob. M. Walczak-Mikołajczakowa, *W jedności z Bogiem i Naturą. Rzecz o kulturze ludowej na Bałkanach*, Poznań 2018, s. 138–142.

Podsumowując, możemy więc stwierdzić, że mimo braku kalendaryzowanych przysłów pogodowych w języku bułgarskim, tradycja ludowa przechowała sporo przekonań dotyczących przewidywań zarówno pogody, jak i plonów na podstawie zjawisk przyrody występujących w określonych dniach roku. Najważniejszymi spośród tych dni są Trifonci – trzy pierwsze dni lutego, związane z postacią patrona winnic i winiarzy.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Bystroń J.S., *Przysłowia polskie*, Kraków 1933.
- Grigorov M., Kacarov K., *5000 B'lgarski poslovici i pogovorki*, Sofiã 1967. [Григоров М., Кацаров К., *5000 Български пословици и поговорки*, София 1967]
- Marinov D., *Izbrani proizvedeniã v 5 toma*, t. I, ç. 1: *Narodna vãra*, s"st. i red. M. Vasileva, Sofiã 2003. [Маринов Д., *Избрани произведения в 5 тома*, т. I, ч. 1: *Народна вяра*, съст. и ред. М. Василева, София 2003]
- Marinov D., *Izbrani proizvedeniã v 5 toma*, t. I, ç. 2: *Religiozni narodni obiçai*, s"st. i red. M. Vasileva, Sofiã 2003. [Маринов Д., *Избрани произведения в 5 тома*, т. I, ч. 2: *Религиозни народни обичаи*, съст. и ред. М. Василева, София 2003]
- Vacov S., *Narodna meteorologiã. Sbirka ot narodni poggovorki, poslovici, pravila i predsказaniã za vremeto*, Sofiã 1900. [Вацов С., *Народна метеорология. Сборка от народни поговорки, пословици, правила и предсказания за времето*, София 1900]

Literatura

- Arnaudov M., *Oçerci po b'lgarskiã folklor*, t. 1–2, Sofiã 1996. [Арнаудов М., *Очерци по българския фолклор*, т. 1–2, София 1996]
- Ignatowicz H. i in., *Święty Izydor wolkami orze... Święci patroni w życiu wsł polskiej*, Szreniawa 2016.
- Mihova L., *B'lgarskite kalendari*, Plovdiv 1995. [Михова Л., *Българските календари*, Пловдив 1995]
- Mikołajczak A.W., Dymczyk R., „Chrześcijański Dionizos” – kult św. Tryfona w Kawadarczi, [w:] *Święty Tryfon w kulturze Słowian*, pod red. R. Dymczyka, Poznań 2017.
- Nikov N., *Praznicite na b'lgarite. Kakvo da ili ne se pravi*, Sofiã 2010. [Ников Н., *Празниците на българите. Какво да или не се прави*, София 2010]
- Prodanova M., *B'lgarski prazdnici i tradicii*, Sofiã 2006. [Проданова М., *Български празници и традиции*, София 2006]
- „Sbornik za narodni umotvoreniã, nauka i knižnina”, Sofiã 1889–1954. [„Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”, София 1889–1954]
- Stojkova S., *B'lgarski poslovici i pogovorki*, Sofiã 2008. [Стойкова С., *Български пословици и поговорки*, София 2008]
- Święty Tryfon w kulturze europejskiej*, pod red. M. Walczak-Mikołajczakowej i A.W. Mikołajczaka, Poznań 2018.
- Święty Tryfon w kulturze Słowian*, pod red. R. Dymczyka, Poznań 2017.

- Vakarelski H., *Etnografiá na B'lgariá*, Sofiá 1964. [Вакарелски Х., *Етнография на България*, София 1964]
- Walczak-Mikołajczakowa M., *Aneks*, [w:] *Święty Tryfon w kulturze Słowian*, pod red. R. Dymczyka, Poznań 2017.
- Walczak-Mikołajczakowa M., *Kalendarz agrarny w zwierciadle bułgarskiej frazeologii i paremii (na tle słowiańskim)*, [w:] *Bułgarystyka – tradycje i przyszłość*, red. A. Kovacheva, P. Borowiak, Poznań 2020.
- Walczak-Mikołajczakowa M., *W jedności z Bogiem i Naturą. Rzecz o kulturze ludowej na Bałkanach*, Poznań 2018.

Słowniki

- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, wyd. 2, Warszawa 1993.
- Leksykon tradycji bułgarskiej*, red. G. Szwat-Gyłybowa, Warszawa 2011.
- Sławski F., *Podręczny słownik bułgarsko-polski z suplementem*, t. 1, Warszawa 1987.
- Vidoeski B., Pjanka V., Topolińska Z., *Makedonsko-polski i polsko-makedonski rečnik*, Varšava–Skopje 1990. [Видоески Б., Пјанка В., Тополињска З., *Македонско-полски и полско-македонски речник*, Варшава–Скопје 1990]

Źródła internetowe

<https://slovníki.lingea.pl/Serbsko-polski/zarezati>

Streszczenie: Autorka analizuje ludowe przepowiednie pogody wyekscerpowane z wydanego w roku 1900 tomu *Народна метеорологија (Ludowa meteorologia)*. Na podstawie ich analizy stwierdza, że chociaż w języku bułgarskim brakuje przysłów kalendarzowych, to w tradycji ludowej funkcjonowały przepowiednie pogody i przyszłych plonów związane z określonymi ważnymi datami kalendarza liturgicznego. Najważniejszą z tych dat jest 1 lutego – dzień św. Tryfona, patrona winnic i winiarzy. Artykuł zawiera omówienie tych właśnie prognoz.

Słowa kluczowe: meteorologia ludowa, przysłowia kalendarzowe, św. Tryfon, folklor, obrzędowość

Summary: The author analyzes the folk weather predictions extracted from the volume *Народна метеорологија (Folk Meteorology)* published in 1900. Based on their analysis, she concludes that although the Bulgarian language lacks calendar proverbs, in the folk tradition there were predictions of weather and future crops related to certain important dates of the liturgical calendar. February 1 – the day of St. Tryphon, patron of vineyards and winemakers - is the most important of these dates. These predictions are discussed in the article.

Keywords: folk meteorology, calendar proverbs, St. Tryphon, folklore, ceremonials

